

1160 години от началото на Великоморавската мисия на светите братя Кирил и Методий – вековна приемственост, пространствени и културни-исторически измерения *

Самото споменаване имената на светите братя Кирил и Методий събужда у всеки българин не само чувство на преклонение, но и чувство на гордост. Те произтичат от осъзнаване значимостта на делото на двамата първоучители, както и на техните следовници, оставили трайна диря не само в нашата история, но и в историята на всички славянски народи. Именно поради това едва ли има българин, който да не изпитва дълбоко уважение и преклонение към стореното от Св. Константин-Кирил Философ и Св. Методий, както и от техните ученици. Разбирането за важността на мисията на техния живот, запазване на спомена за направеното от тях и препредаването му през поколенията е в основата на настоящето и залог за изпълнено със смисъл и светлина бъдеще. И тук може да се каже, че почитането на паметта им, отдаването на заслужено признание и почит към тях и делото им, за нас е не само неотменима част от народопсихологията ни, но и има почти култово, религиозно значение.

Още в началото е нужно да се отбележи, че делото на двамата свети братя, както и на техните ученици е било и е обект на много изследвания. На пръв поглед, като че ли в исторически план събитията от тези години, причините, както и последиците са добре представени и в съзнанието на хората събитията имат своята хронология и тълкувание. Но тук е мястото да кажем, че за делото на светите Седмочисленици има още какво да се каже, както и да се допълни изказаното за него до сега. На базата на направени нови сравнения на запазени документи, както и техен нов прочит

* Лекцията е изнесена в рамките на проведената на 10 май 2023 г. Научно-творческа конференция, посветена на делото на светите братя Кирил и Методий и на 1160 години от началото на Великоморавската мисия, организираната от Синдиката на българските учители, Комисията за равнопоставеността, семейството, жените и децата към КНСБ, Район „Нови Искър“ - Столична община и Народно читалище „Отец Паисий-1936“ – Нови Искър и 176 ОБУ „св. Св. Кирил и Методий“ – с. Негован.

продължават проучванията свързани с проследяване на техните пътувания, попълване на някои празноти, изнасяне на нови конкретни факти. Обект на изследване са различни моменти свързани с осъществяването от тях дипломатически задачи и мисии, разбирането им за необходимостта от създаване на нов тип азбука, както и нейното въвеждане, начините на превеждане на различни богослужебни книги и не на последно място отстояването на вижданията им и защитата на постигнатото. Стотици страници с извори, родни и чужди, множество архивни документи, съхранявани основно в чужбина стоят в обсега на вниманието на родни и чужди историци, филолози, богослови, философи. Разглеждани и подлагани са на съответен анализ с произтичащите от него заключения. Те са послужили за основа на поредица от научни изследвания. Послужили са и за направата на различен тип литературна интерпретация. Показателно е, че векове след тези събития интересът към стореното от светите братя и техните ученици не е стихнал. Всичко това ни дава право да говорим, че културно-историческите измерения, които през годините са се поставяли и натрупвали, които и днес продължават да се натрупват, са не само от важна историческа значимост. Те са важни от гледна точка и на националното ни самосъзнание. Те са ни служили като основа за формиране и отстояване на изконните национални ценности.

Проучванията свързани с отделните моменти от живота и делото на Св. Св. Кирил и Методий започват още в първите годините, когато тяхното дело е започвало да дава своите плодове. Натрупани са множество изследвания. На базата на различен тип документи и най-вече на тяхното представяне, тълкуване и интерпретация сме свидетели и на различни гледни точки, измерения. Делото им се разглежда от различен ракурс. Положителното е, че основните извори, от които черпим основната информация, са писани от техни съвременници, останали са от тяхното

време. Това до голяма степен ги прави достоверни, като не допуска допълнителни промени, каквито в следващите години са правени. Пространните жития на Св. Кирил и на Св. Методий дават много от необходимата информация и са основа за направа на различни изводи. В резултат на тях стигаме и до неоспоримото към момента заключение, че мисията им насочена към създаване на славянската писменост, нейното прилагане и разпространение, преводите на богослужебните книги, както и отстояването на цялото им дело са поредица от техни стъпки, които ги поставят сред най-значимите личности не само на времето си, не само в историята на славянските народи, но и на човечеството като цяло. И точно това ясно е подчертано в апостолическото послание „Egregiae Virtutis“ на папа Йоан Павел II, произнесено на 30 декември 1980 г., в което той обявява светите братя за съпокровители на Европа.

Много изследователи приемат, че идеята за създаването на писменост близка до славянския изговор е занимавала умовете на двамата братя години наред. Появата ѝ се явява естествен процес, който изиграва съществена роля не само в културно отношение, но и в политическо. За това говори и факта, че много скоро след създаването на глаголицата е предприета значимата мисия в района определен като Великоморавия. Има твърдения, че самата мисия преминава в два отделни етапа, като стореното се надгражда. Важно е да се посочи, че по своята същност тази мисия представлява съществена крачка от цялостния процес по създаването на славянската писменост, който при началото ѝ вече е започнал. Във Великоморавия двамата братя и техните ученици пристигат с готови преводи на най-важните християнски богослужебни книги: Евангелието, Апостола и Псалтира. Тук те популяризират и на практика довършват направеното вече от тях в Далмация и Хърватско. С това започва нов етап на тяхното дело, а именно - разпространението на славянската писменост в по-широк ареал, както и отстояване на постигнатото.

Какво ни служи като довод, за да можем да отбележим, че делото на светите братя Кирил и Методий, както и на техните ученици има не само приемственост и реализация, но и пространствени и културни-исторически измерения, които през годините са се предали и които и сега са все така разпознаваеми, видими и значими?

Направеното от Св. Кирил и Св. Методий, продължено и от техните ученици не остава затворено и локално по своите измерения. Още съвременниците им го оприличават с нещо, което има епохално значение и слага важен отпечатък не само върху своите съвременници, но и за следващите поколения. Наистина, то има за основа и политическите решения взети от тогавашния византийски император Михаил III. Но направеното от тях поставя основа за развитието на тогавашните народи живеещи в периметъра на Югоизточна Европа. Настъпват нови процеси, намиращи своите проявления и в последвалите години. Престоят им във Великоморавия и всичко което там се е случило, както свидетелстват запазените документи, предизвиква подчертан интерес още сред историографите от този период. Те не пестят коментарите си, в които преобладават положителните оценки. От значение се явява информацията описана в т. нар. Баварски географ от IX в., свидетелствата на лотарингския игумен Регина от IX в., както и тези на персиеца Драйхани от същия период. С не по-малка значимост са и писанията направени един век по-късно – през X в., от византийския император и хронист Константин IV Багренородни. И в следващите години интересът не стихва. За това свидетелстват и текстовете на хорасанеца Гардизи (XI в.), хрониката на Нестор от XII в., трудове на баварския писател Авентин и на немския писател Хелмолд – и двамата от XVI в., написаното от чешките летописци от периода XIV-XVI в. Разбира се, тук е нужно да се отбележи, че се появяват и нови тълкувания. Част от авторите, наред с описанието и излагането в хронологичен порядък

на историческите събития, дават и доста различна трактовка. Някои дори някои се опитват да принизят значимостта на стореното или да насочат в друга посока разбирането за направеното от двамата просветители и техните ученици във Великоморавия. Не можем да пренебрегнем факта, че и в онези години част от официалните хронистите не са искали да признаят важността и значимостта на делото на светите братя и техните ученици. Това поставя основата на някои спорни моменти, които и до момента не са напълно изяснени. Проучванията показват, че при проследяване развоя на Великоморавската мисия, като и при някои отделни моменти свързани с нея, се крият известни неясноти. Дори самите хронисти често дават противоречиви сведения, които на моменти водят до двусмислие. Ще маркираме само някои от тях:

На първо място, както вече бе отбелязано, някои изследователи считат, че може мисията във Великоморавия да бъде разделена на първи и втори етап от нейното осъществяване. Други дори са по-крайни и говорят за две отделни мисии. Споровете са породени както от неточностите около датирането, така и от това къде точно са се установили светите братя и водените от тях ученици. В тази посока проучванията има какво ново да кажат.

На второ място, макар и публично това да не е напълно ясно, но за част от историците спорен все още е и въпросът кои земи точно хронистите визират с наименованието Великоморавия. При изследването и наслагването на отделни писмени паметници, както и при определяне топонимията на отделните названия, то някои изказват различни от общоналожените мнения. Някои са и доста смели като заключения. Но не са лишени от основание. На базата на съпоставката на запазени описания, бележки останали в някои от трудовете писани в онзи период, както и допълнителни проучвания те посочват, че е по-правилно да говорим, че Св. Кирил и Св. Методий реално са осъществили своята мисия в територии,

които са заключени в земите назовани още тогава като Южна (Мегали, Велика) Моравия, която е с център Срем, а по-късно Велеград. Текстовете в тази посока се откриват не къде да е, а в един от основните писмени паметници, които ни разказват за тези събития, а именно хрониките на император Константин IV Багренородни и особено „За управлението на империята“. Веднага обаче трябва да посочим, че Това са земи, които точно към този момент са част от българската територия, т.е. обособена част в българската държава на княз Борис I. Ако приемем това твърдение за вярно, то много от тълкуванията и представяните от различни съвременни изследователи трактовки на документи и събития биха излезли извън наложеното и общоприето разбиране за случилото се през втората половина на IX в. Тук идва и още едно мнение, което също не е за пренебрегване. Това е тезата, която постепенно си пробива път, че може би е по-добре да се говори за Българско-Моравска, вместо само за Великоморавска мисия. Колкото и на пръв поглед това да ни изглежда в момента не напълно обосновано и да излиза извън приетите за сега данни, то трябва да припомним, че предложението не е лишено от логика и има определени доводи в тази посока. Добре е да припомним, че подобна теза, макар и изказана в малко по-друг ракурс, е развита в труда „Универсален календар“, написан през 1775 г. от директора на Ватиканската библиотека - Йосиф Асеманий.

Трети нов момент е и въпроса колко време трае самата мисия във Великоморавия. Тук се опираме на текстовете в житията на двамата братя, където е написано, че тя е продължила „три години“, „40 месеца“ или „три години и половина“. За начало е прието да се посочва годината 863, защото повечето изследователи са на мнение, че известното писмо на княз Ростислав до император Михаил III, с което той търси помощ от него, следва да бъде датирано към пролетта на 863 г. И това мнение бързо се налага, като леко се загърбя една друга предложена датировка - за есента на предходната

862 г. Това дава основание мисията да бъде датирана със завършек към края на 866 г. или началото на 867 г. Някои обвързват нейния край с поканата на папа Николай I отправена до двамата братя да посетят Рим и там пространно да изложат необходимостта и значимостта на стореното от тях. Абстрахирайки се от този спор, то с увереност обаче можем да заявим, че поканата по своята същност представлява папската оценка за значимост на вече извършеното. Това е и знак за измеренията, които стават все по-широки, както и че е започнатото е нужно да бъде продължено. Посоченото говори и, че значимостта на Велкоморавската мисия още веднага след нейното провеждане е не само изключително високо оценена от дипломатическа гледна точка. Тя е приета за важна крачка в културното развитие на тогавашните европейски народи. Тя става основа и за нови промени и за популяризиране на християнските ценности, което продължава и в следващите години. В пространните жития на Св. Константин-Кирил Философ и на Св. Методий ясно е отбелязано, че стореното от тях не само е впечатлително, но и има широко разпространение, приемане и желание за разпространение. Главата на Римокатолическата църква не крие своето впечатление от познанията на Константин Философ и дава висока оценка на изказано в известния спор с триезичниците състоял се във Венеция. Самият св. Климент Охридски пишейки житията на своите учители отбелязва, че именно този диспут неимоверно издигнал авторитета на Константин Философ, като за него се говорело навсякъде и то с дълбоко уважение. И както отбелязва Асеманий, то докато единият брат отстоявал направеното, то другия - Св. Методий, го привеждал на дело в Моравия.

Още много данни могат да се изнесат около мисията на светите братя и техните ученици. Евентуалното намиране на нови източници, както и тълкуванието или сравняването на съществуващите ще допринесе за

разкриването на нови исторически факти около това знаменателно събитие. То ще подпомогне да се отхвърлят и някои абсурдни твърдения, които поставят под въпрос не само мисията, но и нейната значимост. За съжаление има дори и подобни твърдения. Но факта, че тя е отбелязана в хрониките от IX и X в. и столетия по-късно все още е жива в съзнанието и е предизвиква интереса на не само на средновековните хронисти, но и на съвременните историографи показва, че тя е знаменателно по своята същност събитие. Събитие, което е оставило траен отпечатък. Популяризирането на славянската идея, на нуждата от нов тип писменост, която да бъде не само разбираема и близо до хората, но да бъде и на висотата на тогавашните разбирания е нещо епохално. Ранната смърт на Св. Кирил, както и на Св. Методий не спира тяхното дело. То е продължено от учениците им. И не случайно в съзнанието и на хората те остават с определението Светите Седмочисленици. И макар стореното от братята и техните сподвижници да е претърпяло и редица изменения, то и днес на кирилица пишат над 250 милиона души по целия свят. Кирилица е в основата на официалната писменост на 22 държави , разположени в Европа и Азия - България, Башкирия, Беларус, Босна и Херцеговина, Бурятия, Дагестан, Ингушетия, Кабардино-Балкарската република, Киргизстан, Марийската република, Монголия, Мордовската република, Република Северна Македония, Русия, Сърбия, Татарстан, Тува, Черна гора, Таджикистан, Удмуртската република, Украйна, Чечня, Чувашката република. Към момента кирилицата се използва все още и в Казахстан.

Началото поставено от светите братя Кирил и Методий, утвърдено от техните последователи, остава с непреходен характер. През годините то се е превърнало в базис за националното ни самочувствие. Именно това е изказано по най-добър начин от двама патриарси на народната ни памет – Св. отец Паисий Хилендарски и Иван Вазов. Първият в своята История

отбелязва, че силата на словото е по-велика от силата на меча и Вазовите думи с гордост ни напомнят, че „и ний се дали нещо на света и на вси словене книга да четат“.

И ще завърша с думите – Да помним и опирайки се на паметта да сътворяваме бъдещето!

10.05.2023 г.

Проф. д-р Венцислав Велев